

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 1.
LX. ÉVFOLYAM | SZÁM

Gálfi Emőke
Gyulafehérvár falakon kívüli főtere

Rüsz-Fogarasi Enikő
Kolozsvár számadásai a fejedelemség korában

Priszlinger Zoltán
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága

Hantos-Varga Márta
Marxista együttműködés-javaslatok
és azok katolikus recepciója 1937-ben

Andreas Schmidt-Schweizer
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban
(1956 ősztől 1957 tavaszáig)

TARTALOMJEGYZÉK

LX. évfolyam, 2018. 1. szám

TANULMÁNYOK

- Gálfi Emőke** • Gyulafehérvár falakon kívüli főtere
és a városvezető réteg a 16. század végén 3
- Rüsz-Fogarasi Enikő** • Kolozsvár számadásai
és a kolozsvári városgazdálkodás a fejedelemség korában 17
- Priszlinger Zoltán** • Egy betegség hétköznapijai.
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplóbejegyzései tükrében 35
- Hantos-Varga Márta** • Mérgezett gyógyszer?
Marxista együttműködés-javaslatok és azok katolikus recepciója
1937-ben 69

MŰHELY

- Barabás Gábor** • Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon.
Szentszéki megbízások és helyi karriererek 97
- Horváth Gyula Csaba** • A báni méltóság és viselői a 18. században 119
- Füreder Balázs** • A Balassa család konyhája és konyhai eszközei
a kora újkortól a 19. század közepéig 129
- Andreas Schmidt Schweizer** • „Kiemelt bánásmód.”
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban (1956 ősztől 1957 tavaszáig) 137

MÉRLEG

- Fedeles Tamás** • Fegyverek, seregek, háborúk.
Kézikönyv a középkori magyar hadtörténetről 153

MEGEMLÉKEZÉS

- Gyáni Gábor** • Szabó Dániel (1946–2017) 165

A BÁNI MÉLTÓSÁG ÉS VISELŐI A 18. SZÁZADBAN

HORVÁTH GYULA CSABA

.....
In the 18th century, the bans of Croatia were mostly high-ranking military men (except during the reign of Joseph II). Their earlier connections with Croatia and/or Slavonia played no important role in their appointment. Usually they did not reside in Croatia until the banship of Francis Nádasdy. In the first half of the century, the ban's dignity was the second most important after that of the judge royal. The bans were mostly very close relatives (their connections were commonly closer than the fourth degree, the limit of legitimate marriage under canon law). At the beginning of the century, Adam Batthyány was in the middle of a kinship network, and so did in the second half of the century Francis Esterházy. The only relative outsider was Francis Balassa. So in both aspects, the exceptions fell into the reign of Joseph II.
Keywords: Aristocracy, Ban, Elite, Marriage, Croatia, Connection Network, Kinship
.....

A 18. századi horvát-szlavón-dalmát bánok társadalmi elemzése eddig nem történt meg. E tanulmányban a hivatali pályafutásukat és rokoni összeköttetéseiket vizsgáljuk.

A báni pálya a 18. században

Időrendi sorrendben a következő kilenc személy töltötte be a báni méltóságot a 18. században:¹

Batthyány Ádám	1693 ² –1703
Pálffy János	1704 ³ –1731
Draskovich János	1731 ⁴ –1733
Esterházy József	1733 ⁵ –1741
Batthyány Károly	1742 ⁶ –1756
Nádasdy Ferenc	1756 ⁷ –1783
Esterházy Ferenc	1783–1785
Balassa Ferenc	1785–1790
Erdődy János	1790–1806

Horváth Gyula Csaba, ELTE BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, doktorandusz.

¹ Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főméltóságai 1526–1848*. Bp., 1988. 75–76.

² MOL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 23. kötet 52–53.

³ MNL OL A 57 Libri regii, 27. kötet 25–27.

⁴ Uo. 36. kötet 641–642.

⁵ Uo. 37. kötet 53–54.

⁶ Uo. 39. kötet 363–364.

⁷ Uo. 44. kötet 209–211.

Társadalmi státuszukat tekintve a báni tisztség betöltésekor mindannyian grófok voltak. Nyolcan örökölték a címet, Balassa Ferencet pedig még kinevezése előtt emelték grófi rangra. Batthyány Károly később birodalmi hercegi címet kapott.⁸ A bánok tehát a 18. századi magyar társadalom legrangosabb csoportjához tartoztak, és egyetlen kivétellel ide is születtek. Bár Balassa Ferenc köznemesnek született, de az ország egyik legrégebbi családjából származott, amelynek más ágai már korábban főnemesi rangra emelkedtek, és egyenes ági apai felmenői között nála is találunk országos főméltóságot, horvát bán és erdélyi vajdát is.

Ha a bánok pályafutását vesszük szemügyre, először azt kell megállapítanunk, hogy ebben a században az elit tagjai egyaránt részt vettek az igazságszolgáltatásban, a kormányzásban, a helyi közigazgatásban, valamint gyakran katonai tisztséget is viseltek. Így tehát az egyházi pályát leszámítva, nem igazán lehet élesen elkülöníteni az egyes karriertípusokat. Egyedül Esterházy József kezdte életútját egyházi méltóság betöltésével, de ezt később feladta, és a világi életet (a hadsereget) választotta.⁹ Kilencükből heten szolgáltak a katonaságnál, csak Esterházy Ferenc és Balassa Ferenc nem,¹⁰ mindannyian a lovasság kötelékében. Batthyány Ádámot kivéve mindannyian eljutottak a tábornoki rangig, többen a birodalmi marsallbotot is elnyerték. Még Batthyány Ádámot sem tekinthetjük kivételnek, a tábornoki cím nála ugyanis azért hiányzott, mert még a régi típusú hadseregben szolgált. Batthyány magas parancsnoki pozíciókat töltött be: dunántúli főkapitány, valamint a török elleni felszabadító háborúk idején Esterházy Pál nádorral együtt a magyar csapatok főparancsnoka volt.¹¹ A két teljesen civil pályát befutó bán II. József két kinevezettje volt.

A bánok civil életpályáját tekintve három bánról mondhatjuk el, hogy a báni kinevezés előtt nem viseltek polgári tisztséget: Pálffy Jánosról, Batthyány Károlyról és Erdődy Jánosról. Öten viseltek valamilyen udvari főméltóságot. Batthyány Ádám főpohárnok,¹² Draskovich János főkamárás,¹³ Esterházy József főudvarmester,¹⁴ Esterházy Ferenc főkamárás¹⁵ és főudvarmester,¹⁶ Balassa Ferenc pedig koronaőr volt.¹⁷ Ketten töltöttek be valamilyen valós hatalommal bíró országos tisztséget, Esterházy Ferenc udvari kancellár,¹⁸ Balassa Ferenc pedig kamaraelnök volt.¹⁹ Öten szereztek tapasztalatot a regionális közigazgatásban, Draskovich János Valkó,²⁰ Esterházy József Komárom,²¹ Nádasdy Ferenc

⁸ MNL OL A 57 Libri regii, 47. kötet 22–23.

⁹ Eszterházy János: *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása*. Bp., 1901. 154.

¹⁰ Mivel a bán a horvát nemesi felkelés parancsnoka is egyben, tulajdonképpen lehet katonai tisztségnek is tekinteni.

¹¹ *Új magyar életrajzi lexikon*. I–VI. Szerk. Markó László. Bp., 2001–2007. I. 516–517.

¹² MNL OL A 57 Libri regii, 18. kötet 522.

¹³ Uo. 27. kötet 67–68.

¹⁴ Fallenbüchl: *Magyarország főméltóságai*, 86.

¹⁵ MNL OL A 57 Libri regii, 47. kötet 395–396.

¹⁶ Fallenbüchl: *Magyarország főméltóságai*, 86.

¹⁷ Uo. 95.

¹⁸ Fallenbüchl: *Magyarország főméltóságai*, 99.

¹⁹ Uo. 111.

²⁰ Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526–1848*. Bp., 1994. 132.

²¹ MNL OL A 57 Libri regii, 28. kötet 578–580.

Fejér,²² Esterházy Ferenc Moson,²³ Balassa Ferenc pedig Szerém vármegye főispánja volt,²⁴ Draskovich emellett a báni helytartó tisztséget is betöltötte.²⁵ Hárman kaptak helytartó-tanácsi kinevezést a báni méltóság megszerzése előtt: Draskovich János,²⁶ Esterházy József²⁷ és Balassa Ferenc.²⁸ Esterházy József még a hétszemélyes tábla ülnöke is volt.²⁹

A báni cím megszerzése után azok is főispáni kinevezést kaptak, akik addig nem rendelkeztek ilyennel: Batthyány Ádám Vas,³⁰ Pálffy János Sáros,³¹ Batthyány Károly Somogy,³² Erdődy János pedig Varasd vármegye főispánja lett.³³ Abban, hogy a báni kinevezés után ők is főispánok lettek, az is szerepet játszhatott, hogy ez egyfajta jövedelemkiegészítésnek számított a nagy reprezentációs költséggel járó főméltóságok számára, amit jól példáz Nádasdy Lipót tárnokmester esete. 1739-ben pont ezzel az indokkal kérvényezte (és kapta meg) a somogyi főispáni kinevezést.³⁴ Emellett még Pálffy Jánost nevezték ki helytartó-tanácsossá.³⁵

A báni cím nem mindegyik méltóságviselőnél számított a pályafutásuk csúcsának. A század első négy bányából három, Batthyány Ádám,³⁶ Pálffy János³⁷ és Esterházy József³⁸ az országbírói tisztséget nyerte el báni működése után. Draskovich azért maradt ki a sorból, mert egyévnnyi báni tisztségviselés után elhunyt, Pálffy pedig egészen a nádori címig emelkedett.³⁹ A század első felében tehát általánosnak mondható az országbírói tisztségbe való továbblépés a bánok számára. Az országbírók számára viszont már nem volt ennyire általános előszoba a báni méltóság, a század első felének hét országbírója közül csak három volt korábban bán.⁴⁰ A század további öt bányája közül viszont csak ketten fejezték be nem bányként a pályafutásukat. Batthyány Károly a hétéves háború során ideiglenesen megszállt Bajorország kormányzója lett,⁴¹ Balassa Ferenc számára pedig létrehozták az illír kancelláriát, de nála ez inkább felfelé bukásnak számított.⁴²

²² MNL OL A 57 Libri regii, 40. kötet 586–587.

²³ Uo. 39. kötet 119–120.

²⁴ Uo. 46. kötet 52–53.

²⁵ Uo. 35. kötet 413–414.

²⁶ *Hrvatski Biografski Leksikon*. I–VII. Ed. Tripimir Macan. Zagreb, 1983–2009. III. 586.

²⁷ *Eszterházy: Eszterházy család*, 155.

²⁸ *Új magyar*, I. 292.

²⁹ *Eszterházy: Eszterházy család*, 155.

³⁰ MNL OL A 57 Libri regii, 26. kötet 109.

³¹ Uo. 28. kötet 191–193.

³² Uo. 40. kötet 708–710.

³³ Fallenbüch: *Magyarország főispánjai*, 132.

³⁴ Fallenbüch Zoltán: *Mária Terézia magyar hivatalnokai*. Bp., 1989. 44.

³⁵ *Új magyar*, V. 47–48.

³⁶ MNL OL A 57 Libri regii, 25. kötet 271.

³⁷ Uo. 36. kötet 619–620.

³⁸ Uo. 39. kötet 387–389.

³⁹ Fallenbüch: *Magyarország főméltóságai*, 71.

⁴⁰ Uo. 72–73., 75.

⁴¹ *Új magyar*, I. 521.

⁴² Uo. I. 292.

A század első felében a báni tisztség pusztája cím volt csupán, és az azt betöltő katonáknak szolgálatteljesztéseik nem tették lehetővé, hogy aktívan gyakorolják a báni méltóságot. A két kivétel Batthyány Ádám (aki bánként a horvát csapatok élén rendszeresen támadt török területeket)⁴³ és Draskovich János (aki korábban báni helytartóként ténylegesen is a horvát közigazgatás élén állt).⁴⁴ A távol lévő bánokat egy kinevezett báni helytartó (*banalis locumtenens*) vagy pedig amolyan természetes báni helyettesként a zágrábi püspök helyettesítette. Ez utóbbira a legjobb példa a már említett Esterházy Imre tevékenysége.⁴⁵ A kivétel Batthyány Ádám⁴⁶ és Draskovich János.⁴⁷ A fordulópont gróf Nádasdy Ferenc 1756-os báni kinevezése után következett be. Ezt követően a bánok általában Horvátországban tartózkodtak. Miután Batthyány Károly bán nem tudta végrehajtani 1756-ban a rendekkel a horvát úrbérrendezést, Mária Terézia úgy döntött, hogy a bánok ezután Horvátországban székeljenek.⁴⁸ Nádasdy Ferenc jó katonaként leginkább a határőrvidék szervezésével foglalkozott.⁴⁹ Utána Esterházy Ferenc kancellárként szintén Bécsben maradt, de az utolsó két bán, Balassa Ferenc és Erdődy János viszont már ismét Horvátországban székeltek. Balassa II. József centralizáló és germanizáló politikáját valósította meg,⁵⁰ Erdődy pedig már a bimbózó horvát nacionalizmus képviselőjének számított.⁵¹

Hogy a távol lévő bán mennyire nem tudott belefolyani a horvátországi ügyekbe, azt Pálffy János bán 1713. március 25-én kelt, Erdődy Györgyhöz intézett levele példázza a legjobban, amelyben – attól tartva, hogy a horvát rendek a *saborban* úgy tesznek, mintha nem kapták volna meg a hivatalos levelét, és elszabotálják a felolvasását – arra kérte Erdődyt, hogy felszólalásában jelezze majd a rendeknek, hogy tudomása van a levél létéről:

„Írtam az statusuknak egy választéví levelet, minthogy egy kevéssé exaggeráltam némelyek cselekedéseit, a kik hirem nélkül a diaetakor kezdetek vala holmi dolgoknak végben viteléhez fogni, személyemnek postorgációjával tartok attul (sub rosa alatt irván Kgdnek) netalántán ha addig veszik is maguknál tartsák s in publice el ne olvassák, s consequenter suppressálják, légyen azért vigyázással Kgd azon levelemre és ha elő nem találják adni, szót is tehet iránta.”⁵²

Érdemes megvizsgálni, hogy milyen korábbi horvát–szlávón kapcsolatok figyelhetőek meg a bánok karrierjében. Esterházy József és Pálffy János kivételével mindegyikük

⁴³ *Hrvatski Biografski*, I. 530–531.

⁴⁴ Uo. III. 586.

⁴⁵ Forgó András: Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben. In: „*Fényes palotákban, ékes kőfalokban*”. *Tanulmányok az Esterházy családról*. Szerk. Maczák Ibolya. Bp., 2009. 72–77.

⁴⁶ *Hrvatski Biografski*, I. 530–531.

⁴⁷ Uo. III. 586.

⁴⁸ Ivana Horbec: Homo principis et homo statuum - banska služba za vladavine Marije Terezije. *Povijesni pri-lozi* 37 (2009) 301–302.

⁴⁹ Thurzó Kálmán: Fogarasi Nádasdy Ferencz gróf tábornagy. *Hadtörténeti Közlemények* 16 (1915) 467.

⁵⁰ *Hrvatski Biografski*, I. 382–383.

⁵¹ Uo. IV. 65–66.

⁵² Jedlicska Pál: *Eredeti részletek Gróf Pálffy Család Okmánytárához 1401–1653. S Gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Bp., 1910. 564.

családjában találunk bánokat, igaz, Balassa Ferencnek csak egy nyolcadízigleni felmenője, a mohácsi csatában elesett Ferenc bán mutatható ki. Négyüknél egyéb kapcsolódási pontokat is felfedezhetünk. Esterházy József III. Károly 1712-es koronázásán a horvát zászlót vitte.⁵³ Draskovich János 1695-ben Valkó főispánja lett.⁵⁴ 1715-ben az Una és a Kulpa közti vitás terület megvizsgálására kiküldött bizottság,⁵⁵ a horvát rendek, Körös megye, a grazi kamara, a csáktornyai uradalom, illetve a Krajna és Stájerország közötti vitás birtokügyekben kiküldött bizottság,⁵⁶ valamint Alsó-Körös és Felső-Körös városok egyesítésére kiküldött országgyűlési bizottság tagja volt.⁵⁷ 1721-ben báni helytartóvá nevezték ki.⁵⁸ 1723-ban a varasdi katonai parancsnokság területének visszacsatolására és a katonai kihágásokkal kapcsolatos sérelmek kivizsgálására kiküldött országgyűlési bizottság tagja volt.⁵⁹ Balassa Ferenc 1762-ben Szerém főispánja,⁶⁰ 1763-ban Szlavónia egészségügyi biztosa, 1765-ben a szlavón úrbérrendezési bizottság tagja, 1779-ben pedig Fiume és Károlyváros királyi biztosa lett. (Ő a báni tisztsége után illír kancellárként is a térséghez kötődött.)⁶¹

Erdődy Jánost – aki hosszú katonai pályája során messze földön harcolt – karrierje nem kötötte Horvátországhoz, de elsősorban horvát főrendnek tekintette magát, és szembehelyezkedett a Horvátországot minél szorosabban a magyar korona fennhatósága alá csatolni kívánó magyar rendi törekvésekkel szemben. A horvát rendek támaszként tekintettek rá a II. József halála (1790) után éledező magyar nacionalizmussal szemben.⁶² Magyar szemszögből persze ez a nemzeti törekvések akadályozását jelentette, mint ahogy ezt Széchényi Ferenc gróf 1790. július 11-én kelt levele is mutatja: „A Bánus, mivel jó pápista és magyarul nem tud, csak abban töri a fejét, hogy lehessen utóbb is a protestánsokat Horvátországból kiűzni és a magyar nyelvnek előmozdítását hátrálni.”⁶³ A hagyomány szerint a nyelvtörvény vitájakor elhangzott kijelentése: „Regnum regno non praescribit leges”, azaz egyik királyság a másiknak nem írhat elő törvényeket, a 19. századi horvát nacionalizmus egyik jelmondatává vált.⁶⁴ Erdődy báni kinevezése azonban nem változtatott azon a tényen, hogy a megszűnt horvát királyi tanács ügykörei továbbra sem

⁵³ Eszterházy: *Eszterházy család*, 154.

⁵⁴ Fallenbüchl: *Magyarország főispánjai*, 132.

⁵⁵ *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. I–XX.* Szerk. Márkus Dezső et al. Bp., 1896–1901. (Millenniumi emlékkiadás) V. 488–489. 1715: 61. tc.

⁵⁶ Uo. V. 528–531. 1715: 116. tc.

⁵⁷ Uo. V. 534–535. 1715: 127. tc.

⁵⁸ MNL OL A 57 Libri regii, 35. kötet 413–414.

⁵⁹ *Corpus Juris Hungarici*, V. 636–637. 1723: 88. tc.

⁶⁰ MNL OL A 57 Libri regii, 46. kötet 52–53.

⁶¹ *Új magyar*, I. 292.

⁶² Marczali Henrik: *Az 1790/1-diki országgyűlés. I–II.* Bp., 1907. I. 378.

⁶³ Uo. II. 45.

⁶⁴ Ivana Horbec: A felvilágosult abszolutizmus és a báni méltóság. Bevezető a horvát-szlavón rendek politikájába (1756–1790). In: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, kultúra.* Szerk. Fodor Pál – Sokcsevits Dénes. Bp., 2015. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 174.

kerültek vissza a *saborhoz*, hanem a magyar helytartótanácsnál maradtak, sőt mindez törvényi megerősítést is nyert.⁶⁵

A bánok családi összefonódása a 18. században

Az, hogy a társadalmi, politikai, gazdasági elitet rokoni kapcsolatok hálója köti össze, közismert tény. Rokonság és rokonság között nagy különbségek vannak, ezért a továbbiakban e különbségeket próbáljuk meg összehasonlíthatóvá és statisztikailag elemezhetővé tenni, ennek segítségével elhelyezni az egyes szereplőket a rokoni hálóban (lásd 1. táblázat). Ezt egy korábbi tanulmányomban már felhasznált módszertan segítségével tettem meg.⁶⁶

A magyar nemesség társadalmi alapegysége az azonos őstől fiágon leszármazók összessége, amelyet a témában úttörőnek számító Fügedi Erik „klánnak” nevezett el.⁶⁷ Őt követve én is a „klánokon” belüli fiági leszármazást választottam a kapcsolatok alapegységének, amelyet 1-es értékkel jelöltem.

A „klánok” között házasság révén jön létre a kapcsolat. Fontosnak tartottam, hogy a leányági leszármazás ne legyen azonos értékű a „klánon” belülivel, hiszen azt a kortársak sem tekintették annak. Ugyanakkor nem akartam egy elvben ugyanolyan közeli kapcsolatnak önkényesen más értéket választani. Így végül úgy döntöttem, hogy a leányági leszármazást nem jelölöm, hanem csak a „klánok” közötti házassági kapcsolatot.⁶⁸ E módszer az is megerősíti, hogy a korabeli felfogás a nőknek még a reprodukcióban is csak másodlagos szerepet tulajdonított,⁶⁹ ahogy Werbőczy írta: „Pater enim generat, mater autem formam solum generandi dat, et praestat.”⁷⁰ Házasságnál elvben a nőnek 1-es értékű kapcsolata van a férjéhez, illetve az apjához is. Én végül is a kapcsolatháló alapjául szolgáló mátrixba nem vettem fel a nőket, hanem közvetlenül 2-es értékkel jelöltem a férj és az após kapcsolatát. Erre módszertanilag lehetőséget adott az a tény, hogy a nőknek ekkoriban nemcsak a nemzés, hanem a házasság során is másodlagos, alávetett szerepet tulajdonítottak, inkább voltak tárgyai, mint alanyai a frigynek, a valós megegyezés após és vő között történt. A módszertani okokon túl azonban praktikus szempontok is vezéreltek. A mátrix méretét így jelentősen, exponenciális mértékben le lehetett csökkenteni, ami komolyan lerövidítette a meglehetősen bonyolult számítások idejét.

E két kapcsolati érték alapján minden más kapcsolat is leírható. A kapcsolatok értéke minden egyes közbeiktatott „klánnál” plusz eggyel nő a hasonló fokú tisztán fiági rokon-

⁶⁵ *Corpus Juris Hungarici*, VI. 198–199. 1790: 58. tc.

⁶⁶ Horváth Gyula Csaba: A 18. századi magyar főmértóságok családi kapcsolati hálózata. *KÚT* 9 (2010) 1. sz. 44–62.

⁶⁷ Fügedi Erik: *Az Elefánthyak*. Bp., 1992. 21.

⁶⁸ Rádásul több feleség esetén az anya személye sokszor nem állapítható meg egyértelműen.

⁶⁹ Fügedi: *Elefánthyak*, 30.

⁷⁰ Werbőczy István: *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve*. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Ford. Csiky Kálmán. Bp., 1990. (Tudománytár) 71. I. 7. 3. § „Mert az atya a nemző, az anya pedig a nemzés alakját adja meg.”

	Batthyány Ádám	Batthyány Károly József	Draskovich János 11733	Erdődy János	Esterházy József	Esterházy Ferenc	Nádasdy Ferenc	Pálffy János	Balassa Ferenc
Batthyány Ádám	1		10	5	6	5	6	6	14
Batthyány Károly	1		11	6	7	6	7	7	15
Draskovich János	10	11		7	7	8	5	7	14
Erdődy János	5	6	7		7	7	5	6	13
Esterházy József	6	7	7	7		3	6	4	12
Esterházy Ferenc	5	6	8	7	3		7	3	13
Nádasdy Ferenc	6	7	5	5	6	7		8	14
Pálffy János	6	7	7	6	4	3	8		13
Balassa Ferenc	14	15	14	13	12	13	14	13	
átlag	6,625	7,5	8,625	7	6,5	6,5	7,25	6,75	13,5
átlag Balassa nélkül	5,571 428 6	6,428 571 4	7,857 142 9	6,142 857 1	5,714 285 7	5,571 428 6	6,285 714 3	5,857 142 9	
modus	6	7	7	7	7	7	6	6	14

1. táblázat. A 18. századi bánok családi kapcsolatai

sághoz képest.⁷¹ Azzal, hogy „klánközi” kapcsolatoknál nem az anyai leszármazást, hanem a házasságot vettem alapegységnek, természetesen nem (csak) a vérségi kapcsolatot, hanem a kánonjog által azonos fokúnak tekintett⁷² – az angolok által „*in law*” utótaggal jelzett – fiktív rokonságot is figyelembe vettem. A kapcsolatokat egy mátrixban rögzítettem a UCInet 6 nevű program segítségével, amely elvégezte az egyes személyek közötti leg-
rövidebb út kiszámítását.

A következő kérdés a két személy rokoni-házassági/családi kapcsolataként kapott szám értékelése. A (katolikus) kánonjog a IV. lateráni zsinat óta a negyedfokú rokonságot tartotta a házasságkötés határának, ennél közelebbi rokonság esetén már diszpenzációra volt szükség a frigy megkötéséhez.⁷³ Abszolút fiági leszármazás esetén mindkét ágon negyedfokú rokonság esetén 8-at kapunk a kapcsolat értékének, míg abszolút leányági leszármazás esetén ez a szám 14.8-as érték alatti kapcsolatot célszerű tehát szoros rokonságnak venni, 8 és 14 között egy átmeneti zóna lenne, úgymond a „számontartott” rokonság szintje, 14-től pedig a távoli rokonság.

A magyar főméltóságok között a legszorosabb családi kapcsolatokkal a bánok rendelkeztek. Közülük senkinek sincs 14 felett a kapcsolati mutatóinak átlaga, Balassa Ferencet és Draskovich Jánost leszámítva pedig mindegyiküknek 8 alatt van,⁷⁴ vagyis közeli rokonságban állnak egymással. Az átlagos értékek szerinti helyezéseket nézve, nem meglepő módon a három legjobb helyezett közeli rokona is bán volt, a két Esterházy és Batthyány Ádám. Ha a csoport egészétől viszonylag távol elhelyezkedő Balassa Ferenc értékeit nem számítjuk az átlagba, akkor mindenkinek az átlagértéke 8 alá kerül. A helyezéseket tekintve pedig, akik Balassától távolabb álltak, azok helyezése javult, akik pedig közelebb, azoké romlott.

Az átlagot torzító szórást a legjellemzőbb érték, a modus megadásával is ki lehet szűrni. Ebben az esetben természetesen a túl közeli értékek sem kerültek számításba. Itt egyrészt Nádasdy pozíciójavulása figyelemre méltó, ami annak köszönhető, hogy nála nem volt túl közeli kapcsolat, ami így kiesett volna, illetve Draskovich Jánosé, aki Balassa Ferenc mellett még a Batthyányakkal is viszonylag távoli kapcsolatban állt, ekképpen nála ezek az értékek is kiesnek.

Batthyány Ádám fiával, Batthyány Károllyal állt a legszorosabb kapcsolatban, Draskovichtól és Balassától viszonylag távol állt, míg a többiekkel 5-6 a kapcsolati mutató értéke. Mivel Balassa mindenkitől viszonylag távol állt, ezt a tényt a többieknél már nem fogom külön kiemelni. Batthyány Károly természetesen apjához állt a legközelebb, egyébként pedig eggyel rosszabb értékei voltak, mint neki. Ez egyben azt is jelenti, hogy az összes többi bánnal apján keresztül állt kapcsolatban. Ezt házassági stratégiájának kö-

⁷¹ Egy egyszerű példával: az apai nagybácsi-unokaöcs kapcsolatra 3-at kapunk a távolság értékének, míg az anyai nagybácsi-unokaöcs kapcsolatra pedig 4-et.

⁷² Roszner Ervin báró: *Régi magyar házassági jog*. Bp., 1887. 202–203.

⁷³ Erdő Péter: *Egyházjog*. Bp., 2003. 430. 73. § 9/a; Roszner: *Régi magyar*, 192. Ezt a világi jog is átvette. Werbőczy: *Tripartitum*, I. 107. 1. §.

⁷⁴ Az egyes mutatókat tekintve Draskovichnak is csak a két Batthyány felé vannak 8-nál magasabb értékei.

szönhette. A családi vagyon egyben tartása miatt ugyanis a családon belül nőszült, nem hozva létre új kapcsolatokat más családokkal.

Draskovich János a két Batthyánytól viszonylag távol állt, Nádasdy Ferencsel volt a legszorosabb kapcsolata, a többiekkel 7–8 volt a kapcsolati mutató értéke. Erdődy János családi összefonódási voltak a többi bánnal a legegyszerűsebbek, mindenkitől 5–7 értéknyi távolságra állt. Esterházy József unokaöccsével, Ferencsel és Pálffy Jánossal volt a legszorosabb kapcsolatban, a többiekhez viszonyított értéke 6–7. Viszont ő állt a legközelebbi kapcsolatban Balassával, 12-es értékkel. Esterházy Ferencnek nagybátyjához képest Pálffyval (anyai nagyapjával) és a két Batthyányval javultak az értékei, Draskovichcsal, Nádasdyval és Balassával pedig romlottak. Nádasdy Ferenc kapcsolatai Erdődy Jánoséhoz hasonlóan egyenletesek, értékük 5 és 7 között mozog, csak Pálffytól állt távolabb, 8-as értékkel. Pálffy János a két Esterházyhoz állt a legközelebb, Nádasdytól pedig a legtávolabb. Végül Balassa mindenkitől viszonylag távol volt a maga 13–14-es értékeivel, legtávolabb Batthyány Károlytól, akivel már átlépett a távoli rokonság kategóriájába, legközelebb pedig Esterházy Józsefhez. Ő a család egy eljelentéktelenedő oldalágából származott. Mivel nem nőszült meg, nem tudta a lecsúszás során meglazult kapcsolatokat ismét szorosabbra fűzni az elit felé.

Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy a bánok túlnyomó része a kánonjog szerint házassodhatósági határnak tekintett negyedfokú (vagyis harmadfokú unokatestvéri) rokonságon belül állt egymással. Nem rendelkezett ilyen kapcsolattal a viszonylag kívül állónak tekinthető Balassa Ferenc, aki nagyjából kétszer olyan távoli kapcsolatban állt a többiekkel, mint azok egymással, és akinek a báni működése II. József uralmának az idejére esett. A rokoni kapcsolatháló közepén a század legelején elhunyt Batthyány Ádám és a század második felében aktív Esterházy Ferenc állt, míg a körön kívüli Balassát nem számítva, a Horvátországhoz legerősebben kötődő Draskovich János helyezkedett el a periférián (elsősorban a két Batthyányval való viszonylag távolabbi családi kapcsolata miatt).

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: 224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznaponként 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: 06 30 203 1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

